LUCHTLEDIGE RECHTSWETENSCHAP

Felix Wubbe (Fribourg)

Als een jurist een geval stelt ("Stel het geval dat ...") en daarbij een essentieel gegeven achterhoudt, dat wil zeggen aan zijn lezers of toehoorders bekend maakt, maar niet tot de *dramatis personae* laat doordringen, bedrijft hij luchtledige rechtswetenschap: hij overdenkt, redeneert, discussieert en zoekt uiteindelijk de oplossing voor een geval dat zich niet zo afspeelt als hij het stelt. Hij handelt in de ware zin van het woord surrealistisch, iets voor Alice in Wonderland. – Is dat evident of is het een gewaagde uitspraak? Hoe dan ook, het is voor het eerst dat ik het zo onverbloemd heb durven zeggen, en wel op 11 november 2004 tijdens een zitting van het dispuut *Forum Romanum* te Amsterdam, waartoe Eric Pool me had uitgenodigd. En nu durf ik het te zijner ere ook te schrijven, zó als ik het – meen ik – bij die gelegenheid gezegd heb. Het probleem in kwestie heeft me mijn juristenleven lang steeds weer bezig gehouden. Ik wil u de weg beschrijven die ik in die jaren heb afgelegd. Wie mij op die weg gevolgd is, hoort dus niets nieuws.

In mijn dissertatie[1] was ik voor het eerst met het probleem geconfronteerd, maar ik zag het toen niet duidelijk. Dat het iets met lucht te maken had, zag ik toen al wel. "Teksten, die over een niet-eigenaar spreken, zonder dat zij den eigenaar ten tonele voeren, of zonder dat men zich het proces kan voorstellen, waarin het niet-eigenaar zijn van degene, die gehandeld heeft, een rol speelt, hangen in de lucht", schreef ik toen. Het ging om het tekstenpaar Neratius *Digesten* 19,1,31,2 en Ulpianus *Digesten* 6,2,9,4.[2] Daarin gaat het onder meer om de volgende vraag: Als twee kopers te goeder trouw onafhankelijk van elkaar een en dezelfde zaak van twee niet-eigenaars hebben gekocht en geleverd gekregen, wie van die twee kopers mag dan de huidige bezitter met de *actio Publiciana* aanspreken? Verondersteld is blijkbaar dat ook de tweede koper de zaak heeft verloren. Neratius en Ulpianus verschillen hier waarschijnlijk van mening. Bij Neratius heet het: "*... is ex nobis tuendus est, qui prior ius eius* [?] *adprehendit, hoc est, cui primum tradita est"*, dus "is diegene van ons twee te beschermen, die het eerst het recht ervan te pakken heeft gekregen (een duistere passage) dat wil zeggen degene aan wie de zaak het eerst is geleverd". Bij Ulpianus, met een beroep op Julianus, heet het: "*... quod*

---

1 *Res aliena pignori data*, Leiden 1960, p. 103vv.

2 Zie nu ook F. Wubbe, Pomp. *D*. 50,17,33 und so weiter, in: *Iurisprudentia universalis, Festschrift für Theo Mayer-Maly*, M.J. Schermaier, J.M. Rainer en L.C. Winkel (reds.), Köln-Weimar-Wien 2002, pp. 911-920; nu ook in: F. Wubbe, *Ius vigilantibus scriptum*, P. Pichonnaz (red.), Freiburg Schweiz 2003, pp. 377-388.

si a diversis non dominis [sc. emerint], melior causa sit possidentis quam petentis", dus: "... maar dat, als zij van verschillende niet-eigenaars hebben gekocht, de rechtspositie van de bezitter beter is dan die van de eiser." Verschil van mening? Of denkt Ulpianus misschien toch aan het geval dat de tweede koper de zaak nog bezit? Dat zou dan betekenen dat de eerste koper tegen de tweede, als die nog bezit, geen kans heeft. Maar zeker is het niet. Denkbaar is dat Ulpianus bedoeld heeft: "Als twee honden vechten om een been" enzovoort.

Eerlijk gezegd: ik ben er niet uitgekomen. Ik heb toen voornamelijk mijn heil gezocht in de vraag hoe die zaak van de eerste koper bij de tweede verkoper terecht is gekomen. Dat is, zo meende ik toen en ook nu nog, waarachtig niet zonder belang. "Alvorens men een uitspraak kan doen, moet toch eerst de feitelijke toedracht worden opgehelderd" schreef ik toen.[3] Als – om maar eens iets te noemen – de zaak via *furtum* (door de tweede verkoper zelf of door een derde) bij de tweede verkoper is beland, dan heeft de tweede koper in weerwil van zijn goede trouw geen kans; hij is dan immers in het bezit geraakt van een *res furtiva*. Maar ik ben in bewijsvragen blijven steken en heb sedertdien om die twee teksten een wijde boog gemaakt; ik heb ze nooit op college of in werkgroepen durven behandelen.

In 1969 heeft Andreas Wacke me – ongewild, wellicht zelfs zonder het te weten – een eind op weg geholpen. Hij heeft mijn probleem gezien en gedemonstreerd[4] aan een tekst die ik hier heel in het kort weergeef, namelijk Marcianus *Digesten* 20,4,12*pr*. Een debiteur heeft een zaak tweemaal verpand. Hier geldt de regel: *prior tempore potior iure*. Nu Marcianus: Als de oudste crediteur het pand bezit en de jongste het opeist, kan hij zich verdedigen met de exceptie "tenzij mijn pandrecht ouder is". Maar als de jongste crediteur de zaak bezit en de oudste hem aanspreekt en de jongste zich dan verdedigt met de exceptie "tenzij ik ook een pandrecht heb", dan kan de oudste repliceren "tenzij mijn pandrecht ouder is". Wacke bespreekt de tekst uitvoerig en concludeert dan kort en bondig:[5] "Wo Marcian zwei Fälle bildet, gibt es im Leben somit nur einen einzigen." Een bevrijdende zin! Precies zo is het. Er is maar één proces. Het speelt zich af tussen een eiser die stelt en bewijst dat de zaak die de gedaagde bezit hem verpand is. De gedaagde bewijst dat de zaak ook hem verpand is. In het geschil tussen de twee crediteuren gaat het nu om de prioriteit, om de vraag wie het oudste recht

3 Zie boven (n. 1) p. 106.
4 "Prozessformel und Beweislast im Pfandrechtsprätendentenstreit", in: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 37 (1969), pp. 369-414, met name p. 395vv.
5 Zie boven (n. 4) p. 401.

heeft. Welnu, als dat zo is, mag men niet bij het stellen van het geval de één als oudste en de ander als jongste crediteur aanduiden en hun een verschillende handelwijze voorschrijven, want precies die vraag is het punt van geschil. Een evident geval van luchtledige rechtswetenschap.

Jammer genoeg heeft Wacke het daarbij niet gelaten, maar heeft hij zich in uiterst geleerde, vernuftige, spitsvondige bochten gewrongen om de tekst toch nog te laten passen in de werkelijkheid, in feite dus, om te ontkomen aan wat hij zo goed had gezien. Vast en zeker zou Marcianus Wacke's tekst met bewondering hebben gelezen, maar waarschijnlijk ook met verwondering.

In 1977 ben ik weer een stapje verder gekomen. Ik heb beter begrepen en nu ook geschreven dat de steller van een geval zich buiten het geval bevindt en natuurlijk alles weet. Ik heb toen de "alwetende toeschouwer" geïntroduceerd, de *angelus intellectualis qui omnia simul novit*, de engel die in één klap alles weet en die ik toevallig gevonden had bij Dominicus Soto (1494-1560). Ik heb een aantal teksten uit de titel *Digesten* 44,2: *De exceptione rei iudicatae* doorgenomen en vastgesteld dat de meesten spreken vanuit het standpunt van de *dramatis personae*, dus vanuit de gegevens die hun ter beschikking staan, maar dat er toch ook enkele spreken als de alwetende toeschouwer.[6] Wat de steller van het geval "weet", maar niet tot de spelers laat doordringen, is eenvoudigweg niet existent, of misschien beter: omtrent de al dan niet "waarheid" ervan komt niets vast te staan.

Aan mijn tekstenpaar ben ik pas later weer herinnerd door Peter Apathy, die in een uiterst gedegen en nog steeds lezenswaardig betoog de teksten grondig heeft bestudeerd en op vele punten mijn stellingen over bewijskwesties terecht heeft gekritiseerd.[7] Maar zijn beste, bevrijdende zin staat al aan het begin: Als in een bepaald geval met de *actio Publiciana* wordt geprocedeerd, kunnen "die tatsächlichen Eigentumsverhältnisse ungeklärt bleiben".[8] Inderdaad, zo is het. Wie met de *actio Publiciana* een zaak opeist van de bezitter, beweert (en verwacht te kunnen bewijzen) dat, wat er ook zij van zijn eigendom nú, hij in ieder geval eigenaar zou zijn als hij de zaak in kwestie een jaar lang respectievelijk twee jaar lang zou hebben bezeten.[9] Inderdaad kan dan de vraag of de eiser eigenaar is onopgehelderd blijven. Maar dan mag men niet, zoals hier gebeurt, bij het stellen van het geval deze twee verkopers als niet-

6 "Ungewissheit und Unbehagen in Eigentumsfragen", in: *Gedächtnisschrift Peter Jäggi*, B. Schnyder en P. Gauch (reds.), Freiburg Schweiz 1977, pp. 95-133; nu ook in: *Ius vigilantibus* (zie boven n. 2), pp. 79-117.

7 "Die *actio Publiciana* beim Doppelkauf vom Nichteigentümer", in: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung*, Rom. Abt., 99 (1982), pp. 158-187.

8 Zie boven (n. 7) p. 159.

eigenaars ten tonele voeren, want dan geeft men te kennen dat er achter de schermen een eigenaar is, met andere woorden dan brengt men die "tatsächlichen Eigentumsverhältnisse" wel degelijk ter sprake. En als men dan die eigenaar nooit laat optreden, bestaat hij voor de betrokkenen niet, dan komt het al dan niet eigenaar-zijn van althans de eerste verkoper in het geding absoluut niet aan de orde. Dan gaat de geleerde discussie over een vraag die zó in de werkelijkheid van het geval niet rijst.

Voor mij is dat ineens als in een flits zichtbaar geworden toen ik onlangs op een congres een collega uit Moskou onze twee teksten hoorde en vooral zag behandelen. Hij tekende de *casus* op het bord: eerste verkoper-niet-eigenaar, pijl naar beneden naar eerste koper, stippellijn schuin rechts naar boven naar tweede verkoper-niet-eigenaar, pijl naar beneden naar tweede koper, stippellijn naar huidige bezitter rechts beneden. Toen werd opeens het onzichtbare zichtbaar. In de discussie zei ik: "Uw tekening is niet volledig." Hij keek me onthutst aan: "Ik heb toch alle vijf personen." Ik: "Als ze geen van allen eigenaar zijn, dan is er toch ergens een eigenaar, waar is hij?" Antwoord: "Hij komt in de teksten niet voor." Ik weer: "Precies, zo is het. Daar ligt het probleem. Hier wordt geredeneerd, gedebatteerd, beslist over een geval dat zich niet zo voordoet als het wordt gesteld. Als de steller van het geval de eigenaar, die hij natuurlijk ziet, ten tonele laat verschijnen, valt de hele discussie in duigen, want die eigenaar kan revindiceren en daarmee uit. En als hij de eigenaar achterhoudt, hem niet laat optreden, dan is hij er niet, dan bestaat hij alleen in het verhaal." Mijn vraag is dus: Wat voor zin heeft het, iemand – in ons geval de eerste verkoper – niet-eigenaar te laten zijn, als dit gegeven op geen enkel moment in het verloop van het drama zichtbaar wordt? Ja zelfs, is het dan een feit? Het had moeten luiden: "Als iemand een zaak verkoopt en levert en dan een ander diezelfde zaak verkoopt" enzovoort. Wat er dan te beoordelen zou zijn geweest, laat zich niet moeilijk raden. Dan was hoogstens de tweede verkoper wellicht (niet eens zeker) als niet-eigenaar te voorschijn gekomen, maar de kwaliteit van de eerste verkoper zou nooit punt van discussie zijn geweest.

Men kan zich afvragen waarom Wacke in 1969 en Apathy in 1982 gepoogd hebben te ontkomen aan wat zij toch duidelijk gezien en geschreven hadden? Ik vermoed, dat zij, onbewust misschien, ervan zijn uitgegaan als van een axioma, dat Romeinse juristen geen luchtledige rechtswetenschap bedrijven. Het is alsof ik ze hoor zeggen: "Dat zijn feitelijke vragen; die interesseren ons niet; wij bedrijven rechtswetenschap *in abstracto*." En zij zouden vermoedelijk

9 Vgl. Gaius 4,36: *si anno/biennio possedisset.*

steun hebben gevonden bij Wieacker. Inderdaad heeft Wieacker destijds mijn probleem doorzien, lang voordat ik zelf het duidelijk in mijn greep had. Hij heeft toen, als ik hem goed begrijp, niet alleen geen bezwaar gehad tegen wat ik nu "luchtledige rechtswetenschap" noem, maar hij heeft in een paar schitterende volzinnen die rechtswetenschap als de ware verheerlijkt. Eén van die zinnen mag ik hier nog eens citeren: "Wenn es eine Jurisprudenz gibt, die zum Absehen vom äußeren Schein der Rechtslage und zum Durchbruch zur gedachten, geistigen Rechtsvorstellung gelangt, so ist es die römische gewesen, und man sagt nicht zu viel, wenn man hinzufügt, daß sie dadurch zur Mutter aller späteren Rechtswissenschaft geworden ist."[10]

Het komt er dus op neer dat de ware rechtswetenschap abstraheert van de feiten. Met alle respect voor deze grootmeester in ons vak gaat mij dit toch te ver. Inderdaad, alle juristen die onderwijzen of schrijven maken zich bij tijd en wijle schuldig aan luchtledige rechtswetenschap. In de rechtspraktijk is dat uiteraard niet mogelijk. Partijen, advocaten, rechters (moeten) werken met de gegevens die zij hebben, met wat zij aan de weet komen, met wat bekend wordt. Maar in collegezalen of in de literatuur is het zonder meer mogelijk en wordt het ook geregeld gedaan. Waarom niet? Ik herinner me uit de Glosse: "*Testamentum feci et decessi*", dus: "Ik heb mijn testament gemaakt en ben overleden" (ik kan helaas de plaats niet meer vinden). Echter: "Wir möchten die römischen Juristen nicht auf das Niveau naiver Anschaulichkeit zurückverwiesen sehen", aldus nog steeds Wieacker[11] met een vriendelijk verwijt aan mij in zijn stem. Mij best, als men het gevaar maar ziet, als men maar niet uit het oog verliest waar men staat.

"Wie te goeder trouw van een niet-eigenaar een zaak heeft verkregen kan door verjaring eigenaar worden." Dat is een voortreffelijke uitspraak, niets op aan te merken. Het kan zó in een wet of leerboek staan. "Ik heb zoëven dit boek van een niet-eigenaar gekocht maar ik ben te goeder trouw, dat wil zeggen ik weet het niet. Dus kan ik nu door verjaring eigenaar worden." Is dat toelaatbaar? Nog nèt, dunkt me, het is misschien zelfs wel eens aardig in een collegezaal, maar men mag het niet op de spits drijven, bijvoorbeeld door te vervolgen: "Als ik het vóór afloop van de verjaringstermijn verlies en dan van de bezitter wil opeisen, kan ik niet revindiceren, maar moet ik met de *actio Publiciana* ageren, omdat ik immers (nog) niet eigenaar ben." Dit gaat over de schreef, dit is mijns inzien luchtledige rechtswetenschap. Men kan niet tegelijkertijd geloven dat men eigenaar is en weten dat men het niet is. Zomin als men zeggen kan: "Ik

10 F. Wieacker, "Zur Verpfändung fremder Sachen" (n.a.v. mijn proefschrift, zie boven n. 1), in: *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 30 (1962), p. 63.

denk dat het vandaag dinsdag is, maar het is woensdag." Toch staat het letterlijk zo bij Paulus *Digesten* 20,1,18 over iemand "*qui Publiciana uti potuit, quia dominium non habuit*". Ik heb elders aannemelijk trachten te maken dat de *quia*-zin waarschijnlijk niet van Paulus afkomstig is, maar later is ingevoegd door iemand die niet meer aan een concreet geschil met acties dacht, maar in termen van rechtsposities.[12]

En wat te denken van het volgende? "Een eigenaar revindiceert, maar kan zijn eigendom niet bewijzen. Hij wordt afgewezen. Weinig later heeft hij het naar zijn mening onweerlegbare bewijs in handen. Hij revindiceert nog eens, maar wordt weer afgewezen, ditmaal op grond van de regel '*ne bis in idem*'. Zo werkt deze regel." Dat is een droevig relaas. De eigenaar zou eigenlijk moeten slagen, want de revindicatie is toch juist de actie waarmede de eigenaar, en hij alleen, de zaak kan opeisen van wie dan ook. Hoe triest dat deze eigenaar tweemaal moet stranden! Wat deugt er niet aan dit verhaal? Zo is het toch? Zo is toch de werking van de regel? Ik vraag: "Wie zegt dat deze ongelukkige eiser de eigenaar is?" Antwoord: "Dat zegt u toch zelf." Vraag: "Wie ben ik? Ik ben alleen maar verteller van een verhaal dat ik bedacht heb, ik deel aan mijn toehoorders of lezers mede dat deze ongelukkige eiser de eigenaar is, maar precies dat punt laat ik de betrokkenen niet ontdekken, het blijft 'im Leben' (om met Wacke te spreken) onbeslist." Mijn verhaal is dramatisch, het maakt indruk op mijn toehoorders of lezers, zij krijgen medelijden met deze ongelukkige eigenaar, maar het is ronduit pervers, het geeft een verkeerd beeld van de regel *ne bis in idem*, het is luchtledige rechtswetenschap. Ik had moeten zeggen: "Iemand revindiceert, dat wil zeggen beweert eigenaar te zijn, maar kan zijn stelling niet bewijzen" en zo voort. Alleen zo wordt duidelijk dat en waarom onbeslist blijft of deze eiser al dan niet eigenaar is en waarom we niet "aan de gang kunnen blijven": *lites finiri oportet*!

In het verlengde van deze gedachtegang ligt de discussie over de definitie van een bezitter te goeder trouw. Volgens de moderne opvatting is bezitter te goeder trouw de bezitter die serieus maar ten onrechte gelooft eigenaar te zijn. Om het te zeggen met P.F. Girard in zijn beroemde leerboek:[13] "la bonne foi est une erreur, une croyance erronée." Daaruit volgt dat een bezitter te goeder trouw niet weet dat hij er een is. Welnu, als men het geval stelt van een bezitter te goeder trouw, dan heeft men uiteraard ook de eigenaar in petto. Men staat dan voor de keus hem de weg naar zijn zaak laat vinden of niet.

11 P. 64.
12 P. Pichonnaz en F. Wubbe, "L'action Servienne dans l'Édit du préteur", in: *Mélanges à la mémoire de André Magdelain*, Paris 1998, p. 373vv.
13 *Manuel élémentaire de droit romain*, 8e éd., F. Senn (red.), Paris 1929, p. 329.

Geeft men hem die kans, dan zijn er weer twee mogelijkheden, namelijk ofwel men laat hem met succes revindiceren, dan blijkt bij die gelegenheid dat de gedaagde tot dusver hooguit bezitter te goeder trouw was, ofwel men laat men hem weliswaar revindiceren maar te laat, dus tevergeefs, om te demonstreren dat de gedaagde intussen door verjaring eigenaar is geworden. Laat men hem de zaak niet vinden, dan gebeurt er niets. De bezitter te goeder trouw wordt na enige tijd door verjaring eigenaar, zonder dat hij zelf of wie dan ook daar iets van merkt. Ook de oorspronkelijke eigenaar merkt niets; hij weet sinds de dag waarop hij de zaak heeft verloren, dat hij rekening moet houden met de mogelijkheid dat hij geen eigenaar meer is, althans na enige tijd niet meer zal zijn.

Deze definitie heeft als logisch gevolg dat het recht, de rechtsorde, aan een bezitter te toeder trouw geen gedragslijn kan voorschrijven en al evenmin hem rechtsmiddelen ter beschikking kan stellen, hij zou er immers nooit gebruik van maken, zomin als men op het station (voorbeeld vaak op college gegeven) een loket "voor dwalenden" hoeft te openen, want daar zou nooit iemand komen. Een bezitter te goeder trouw komt volgens deze definitie in de werkelijkheid pas te voorschijn als hij het niet meer is, als zijn dwaling aan het licht is gekomen. Vandaar dan ook dat artikel 3:118 van het nieuwe (1992) Nederlandse *Burgerlijk Wetboek* bepaalt: "Een bezitter is te goeder trouw, wanneer hij zich als rechthebbende beschouwt, en zich ook redelijkerwijze als zodanig mocht beschouwen." Deze tekst hinkt op twee gedachten. Leest men alleen de eerste zinsnede, dan krijgt men een definitie die als bezitter te goeder trouw iedere bezitter ziet die, terecht of ten onrechte, zich als rechthebbende, in ons geval dus als eigenaar beschouwt. Uit de tweede zinsnede blijkt echter dat het zó niet bedoeld is. Daar staat "mocht". Waarom niet "mag"? Omdat in het zicht van de wetgever de toestand intussen is opgehelderd. De bezitter verkeerde in dwaling, hij was te goeder trouw, hij is nu ontmaskerd. Hij kan in de werkelijkheid alleen maar optreden als voormalig bezitter te goeder trouw; hij wordt als zodanig aangemerkt als zijn dwaling plausibel was, "hij zich als rechthebbende mocht beschouwen".

In de laatste titels van de *Digesten* staan minstens twee teksten die op een definitie lijken en duidelijk in de richting van artikel 3:118 *Burgerlijk Wetboek* wijzen. Misschien zijn er meer. Ik citeer uit één ervan de enkele woorden waar het om gaat, Modestinus *Digesten* 50,16,109: "*Bonae fidei emptor esse videtur qui ignoravit eam rem alienam esse* ...", dus: "Als zijnde te goeder trouw wordt beschouwd de bezitter die niet wist dat die zaak van een ander was ... ." Men vergelijke de verleden tijd "*ignoravit*" met "mocht": een koper/bezitter die ten onrechte dacht eigenaar te zijn. Een zodanige omschrijving hier aan te treffen

is niet verwonderlijk, aangezien alleen deze *bona fides*, zodra zij aan het licht komt, werkelijk interessant is: zij wordt door het recht gehonoreerd, mits maar de dwaling plausibel (*probabilis, tolerabilis*) was. Daarentegen valt over de *bona fides* van de bezitter die zich terecht voor de eigenaar houdt, niets bijzonders te vermelden.

In de casuïstiek daarentegen laten de teksten veelal, volkomen onbevangen, alle bezitters als *bona fide* optreden die, terecht of ten onrechte, zich als eigenaar beschouwen. Dat blijkt – om ook hier maar één willekeurig voorbeeld te citeren – uit een tekst als Ulpianus *Digesten* 41,1,48*pr*.: "*Bonae fidei emptor non dubie percipiendo fructus etiam ex re aliena suos interim facit* ...", dus: "Ongetwijfeld maakt een koper te goeder trouw de vruchten van de zaak, zelfs als die aan een ander toebehoort, intussen (d.w.z. totdat de eigenaar de zaak opeist) door ze te oogsten tot de zijnen." Men lette op "*etiam"* – "zelfs, ook". Wie zo spreekt laat blijken dat hij een bezitter te goeder trouw die eigenaar is als de regel, en de dwalende als de uitzondering ziet.

Duidelijk is hoe dan ook dat in de werkelijkheid geen verschil in gedrag valt waar te nemen tussen de bezitter te goeder trouw die terecht meent eigenaar te zijn en degene die daaromtrent dwaalt. Beiden gedragen zich als eigenaar. Dat moet ook wel, want alleen zó valt te begrijpen dat het Romeinse recht speciale rechtsmiddelen, met name de *actio Publiciana*, ter beschikking stelt van alle verkrijgers te goeder trouw en dat die goede trouw niet moet, niet kan worden bewezen door degene die zich erop beroept: Hij zou immers de waarheid moeten kennen om dan te bewijzen dat hij haar niet kent. Zo nog het derde lid van artikel 3:118 *Burgerlijk Wetboek*: "Goede trouw wordt vermoed aanwezig te zijn: het ontbreken van goede trouw moet worden bewezen." Pedante vraag: moest na "mocht" in het eerste lid, hier niet staan "wordt vermoed aanwezig te zijn geweest"?

Tot zover. Nu houd ik er echt mee op. Ik denk met veel genoegen en dankbaar terug aan die avond in Amsterdam. Er is nog meer ter sprake gekomen dan ik hier vermeld heb, maar dat is nu van geen belang. Mijn doel was "to make my point". Ik hoop dat het me gelukt is.